

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:16.06.2022 ✓Accepted/Kabul:29.07.2022

DOI:10.30794/pausbed.1131737

Research Article/Araştırma Makalesi

Onursal-Beşgöl, Ö. (2022). "Süreç İzleme Yöntemi ile Avrupa Bütünleşmesini Anlamak", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2022
Sayı 51: Özel sayı 1, Denizli, ss. Ö275-Ö286.

SÜREÇ İZLEME YÖNTEMİ İLE AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNİ ANLAMAK

Özge ONURSAL-BEŞGÖL*

Öz

Bu makale, sosyal bilimlerde vaka incelemelerinde kullanılan süreç izleme yöntemine odaklanacaktır. Nedenler ile sonuçlar arasındaki bağlantı ve süreçlerin etraflıca çalışıldığı bu yöntem, özellikle tek vaka çalışmalarında değişim süreçlerini anlamakta kullanılır. Sürecin başlangıcı (bağımsız değişkenler) ve bitişi (bağımlı değişkenin etkilediği sonuç) arasındaki bir dizi ara adımı izleyen araştırmacı, arşiv belgelerini ve birincil kaynakları kullanır. İnşacı yaklaşımın da kullandığı bu yöntemi sıklıkla Avrupalılaştırma çalışmalarında, özellikle de Avrupa Birliği'nden ulusal kademelere doğru gerçekleşen politika transfer sürecinin detaylarıyla incelenmesinde görürüz. Bu makalenin birinci kısmında süreç izleme yöntemi tanımlanacak, literatür taraması yapılacak ve yöntemin kullanıldığı çalışmalardan örnekler verilecektir. İkinci kısımda ise Avrupa çalışmalarından örnekler verilecek ve yöntemin özellikle Avrupalılaştırma alanındaki katkıları vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Süreç izleme yöntemi, Avrupa bütünleşmesi, Avrupalılaştırma.*

UNDERSTANDING EUROPEAN INTEGRATION WITH PROCESS TRACING METHOD

Abstract

This article focuses on the process-tracing method, primarily used in case studies in social sciences. The method – in which the process between cause and effect is closely traced in detail – is used to understand the processes of change, especially in single case studies. For this purpose, the researcher follows a series of intermediate steps between the process' beginning (independent variable) and the end (the dependent variable). The researcher usually uses archival documents and primary sources to explain the process in detail. Conventional constructivists often use this method. Mainly applied in Europeanization studies, the process-tracing approach has also contributed to understanding the policy transfer from the European Union to the national level. The first part of this article will concentrate on the specifics of the method. In the second part of the article, the evolution of European studies will be elaborated on, and the contribution of this method, especially in the field of Europeanization, will be emphasised.

Keywords: *Process tracing method, European integration, Europeanisation.*

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İSTANBUL.
e-posta:ozge.onursal@bilgi.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0001-9876-8904>)

1. GİRİŞ

Avrupa bütünleşmesinin gelişimini inceleyen çalışmalar uluslararası ilişkiler literatürüne önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu bütünleşmede önemli paya sahip olan Avrupa Birliği'nin (AB) incelenmesi, devlet dış aktörlerin küresel düzlemdeki pozisyonlarının ve etkilerinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda, bu makalede, Avrupa çalışmalarının tarihsel gelişimi özetlenerek, AB araştırmalarının son zamanlarda özellikle üzerinde durduğu konulara değinilecektir. 1990'lı yılların ortalarından itibaren genel olarak uluslararası örgütler, özel olarak da Avrupa bütünleşmesinin kurumları üzerine yapılan çalışmaların, inceledikleri örgütlerin doğaları ve yapılarına dair anlatıların ötesine geçtikleri göze çarpar. Bunun nedeni, bu örgütlerin birçok düzlem ve boyuttaki etkilerinin, bilhassa da temas ettikleri aktörler üzerindeki dönüştürücü etkilerinin tespitidir. Dolayısıyla çalışmalarda, bu örgütlerin küresel düzlemde norm, ilke, anlayış ve süreçlerin inşası ve yayılımına dair katkıları irdelenmiştir. Avrupa çalışmalarında bütünleşmenin etkilerini vurgulamakta kullanılan "Avrupalılışma" kavramının tanımlanması ve kuramsallaştırılması üzerine derin bir literatür oluşmuştur. Bu literatür, Avrupa bütünleşmesinin belli dönüşümleri tetikleyip tetiklemediği, böyle etkileri var ise sürecin dinamiklerinin ve mekanizmalarının nasıl araştırılacağı soruları üzerinde durmuştur. Bu nedenlerle, hem yapıya hem de faile önem verip, bunlar arasındaki dinamik ilişkiye eğilen süreç izleme yönteminin bu araştırmalarda sıklıkla kullanılır hale gelmesi tesadüf değildir (Checkel, 2008).

Normların oluşma ve yayılma süreci, belli bir silsileyi izleyen, doğrusal bir eğilim göstermez. Her adımda normlar tekrar müzakere edilir, şekillenir, yapı bozuma uğrar ve yeniden inşa edilir. Avrupalılaşma literatürü, Avrupa bütünleşmesi sonucu gerçekleşen değişimin sadece tepeden inme ve tek yönlü olmadığını gözler önüne sermiştir. Değişim, aynı anda dikey ve yatay, tepeden ve alttan beslenen süreçler sonucu gerçekleşir. Sürecin, bu çok boyutluluğu ve dinamik işleyişi de çalışılmasını zorlaştırır. Süreç izleme yöntemi ise nedensel mekanizmalara daha yakından ve derinden baktığı için, bu ayrıntıların farkına varma imkânına sahiptir. Mekanizmaları çalışmak, araştırmaların odağının, neden ve sonuçlardan sürece kaydırılmasını gerektirmiştir. Nedensel mekanizmalar, sosyal bilimlerde en yaygın kullanılan, ancak en az anlaşılan konulardan biridir.

Bu makalede, sosyal bilimlerde vaka çalışmalarında kullanılan süreç izleme yöntemine odaklanılacaktır. Bu yöntem, olası nedenler ile sonuçlar arasındaki bağlantıları etraflıca izlemeye çalışır. Nedenler ile sonuçlar arasında var olan süreci yakından izleyen bu yöntem, özellikle tek vaka incelemelerinde değişim süreçlerini anlamakta kullanılır. Araştırmacı, sürecin başlangıcı (bağımsız değişkenler) ve bitişi (bağımlı değişkenin etkilediği sonuç) arasındaki bir dizi ara adımı izler. Sürecin seyrinin anlaşılabilmesi için arşiv belgelerinin ve birincil kaynakların kullanılması gerekir (George & Bennett, 2005). İnşacı yaklaşımın da kullandığı bu yöntemi sıklıkla Avrupalılaşma çalışmalarında görürüz. Özellikle, Avrupa Birliği'nden ulusal kademelere doğru gerçekleşen politika transfer sürecinin detaylı incelenmesinde kullanılır. Bu makalenin birinci kısmında süreç izleme yöntemi tanımlanacak, yöntemin doğru uygulanması için sadık kalınması gereken ilkeler belirtilecek ve yöntemin kullanım alanları özetlenecektir. İkinci kısımda ise Avrupa çalışmalarının kuramsal gelişimine tarihsel olarak bakılacaktır. Bu kısa tarihsel özetin amacı, Avrupa çalışmalarının son yıllarda neden "Avrupalılaşma" kavramına yoğunlaştığını göstermek ve bu kavramın, örgütlerin çalışılmasına genel katkıları üzerinde durmaktır. Makalede, son olarak, Avrupa çalışmalarından örnekler verilerek, yöntemin kullanıldığı çalışmaların dikkate alması gereken noktalar özetlenecektir. Burada, araştırmaların verilerinin toplanmasında en çok kullanılan üçgenleme (nirenge-*triangulation*) yolu da anlatılacaktır. Genel olarak makale, süreç izleme yönteminin Avrupalılaşma çalışmaları alanına katkılarını özetlemektedir.

2. SÜREÇ İZLEME YÖNTEMİ NEDİR?

Tek vaka çalışmalarının en çok eleştirilen yönleri, odaklarının darlığı sebebiyle resmin bütünü görememeleridir. George ve Bennett (2005: 32-3) tek vakalarda da kuram inşasının ve testinin mümkün olduğunu söyler. Bunun yolu, tek vakadan birçok gözlem yapmak ve normalden sapan, kritik, yüksek ihtimalli ve düşük ihtimalli örneklere araştırma tasarımında yer vermektir. Tek vaka çalışmalarında süreç izleme yöntemi ya da karşı olgusal (*counterfactual*) analiz kullanılabilir (George ve Bennett, 2005: 80; ayrıca Beach ve Pedersen, 2019).

Stark ve Torrance (2006: 33), vaka incelemelerinin öneminin, sosyal eylemlerin karmaşıklığını aktarmayı amaçlamasından kaynaklandığını söylerler. Vaka çalışmaları, aktörlerin sosyal eylemlere "atfettikleri anlamları ve

bu anlamların nasıl üretildiğini inceler.” Bu çalışmalar, “sosyal gerçekliğin”, sosyal etkileşim yoluyla yaratıldığını ileri sürdüklerinden, bu gerçekliğin analiz edilebilmesi ve kuramsallaştırılabilmesi için öncelikle tanımlanması şarttır. Yazarlar, vakalarda hemen hiçbir şeyin görüldüğü gibi olmaması dolayısıyla vakaların derinlemesine incelenip anlaşılmasının, sonuçlarının geniş bir popülasyona genellenmesinden daha önemli olduğuna dikkat çekerler (2006: 33). Günümüzde sosyal bilimlerdeki birçok araştırmada “sosyal ve kurumsal yapı ve bağlamları, tekil failer ve karar alma süreçleri ile birleştirme” gerekliliği doğmuştur (Bennett ve Checkel, 2015: 3). Bennett ve Checkel’e göre, “Bilim felsefesindeki son gelişmelerle birlikte bu gereklilik, nedensel mekanizma hipotezlerine atıf yoluyla, nedensel açıklamaların daha fazla vurgulanmasına yol açmıştır. Bu gelişme, bu tür mekanizmaların nasıl tanımlanacağını, gerçekte nasıl ölçüleceğini ve farklı mekanizmaları harekete geçiren rakip açıklamaların nasıl test edileceğini sormayı gerektirir” (2015: 3).

Bu gelişmeler doğrultusunda, süreç izleme yöntemi özellikle nedensel mekanizmaları ölçmekte kullanabileceğimiz bir araçtır. Bu yöntem, olası nedenler ile gözlemlenen sonuçlar arasındaki bağlantıları derinlemesine izlemeye çalışır. Süreç izlemede araştırmacı, kuramın hipotezleştirdiği veya varsaydığı nedensel unsurlar çerçevesinde bir vakayı, aradaki değişkenleri de göz önünde bulundurarak derinlemesine takip eder. Süreci izleyen araştırmacı genelde niteliksel veri kullanır. Bu veriler tarih anıları, arşiv belgeleri, mülakatlar, basında çıkan yazılar ve diğer belgeler olabilir (George ve Bennett, 2005). Süreç izleme, tek vaka çalışmalarındaki yukarıda bahsedilen eksikliği gidermenin iyi bir yoludur. Nedensel mekanizmaların belirlenmesi, tek vakalardaki gözlemleri artırmayı ve dolayısıyla küçük örneklemlerle araştırmaların sınırlarının aşılmasını mümkün kılar (King vd., 1994: 86). Süreç izleme yöntemi, yapılan çıkarımlar bağlamında da geleneksel küçük örneklemlerle çalışmalardan ayrışır. Örneğin, “süreç izleme, tek vaka incelemelerinde nedensel mekanizmaların varlığı/yokluğu hakkında vaka içi çıkarımlar yapmaya çalışırken, çoğu küçük örneklemlerle yöntem, nedensel ilişkiler hakkında vakalar arası çıkarımlar yapmaya çalışır.” (Beach ve Pedersen, 2019: 4) Bu da farklı bir metodolojik yaklaşım gerektirir.

Süreç izleme yönteminin, “mekanizmaların dili” olduğu söyleyen Checkel’e göre yöntem, “girdi ile çıktı, yani sebep ile sonuç arasındaki alanı daraltmaya yardımcı olur” (2005a). Yöntemin özellikle Avrupalılaştırma literatüründe kullanılmasının sebebi de budur. Amaç, bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki ara adımları izlemektir. “Süreç izleme genellikle tüme varım ve tümünden gelimin bileşimiyle ilerler. Araştırma projesine özgü olan bu bileşim, araştırma için seçilen olgu ve vaka hakkındaki önceki durum bilgisine ve kuramsallaşmaya, ve vakanın tanımlanmış bir vaka popülasyonuna benzer olup olmadığına veya bu nüfus karşısında aykırı bir durum olup olmadığına bağlıdır” (Bennett ve Checkel, 2015: 17-18). Bir başka deyişle önceden bilgimizin olmadığı ve kuramsal bir çerçeveye oturmayan araştırma konuları için genellikle tüme varım yöntemi kullanılır ve bu konuları tarihsel olarak geriye doğru analiz etmemiz gerekir.

Bennett ve Checkel, *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool* isimli derleme eserlerinde bu yöntemin “felsefi temellerini, belirli tekniklerini, ortak kanıt kaynaklarını ve en iyi uygulamalarını” sunmaktadır (2015: 5). Yazarlar, kitapta bu yöntemin doğru şekilde uygulanması yönünde on adet öneri sunarlar:

1. Alternatif açıklamalar için bakış açınızı geniş tutun.
2. Alternatif açıklamalar konusunda eşit derecede ödünsüz olun.
3. Kanıtsal kaynakların muhtemel önyargılarının farkında olun.
4. Vakanın alternatif açıklamalar yönünden yüksek veya düşük olasılıkta olup olmadığını dikkate alın.
5. Araştırmaya ne zaman başlayacağınız konusunda gerekçeli bir karar verin.
6. Çeşitli ve ilgili kanıtları toplamakta yorulmak bilmeyin, ancak ne zaman duracağınız konusunda da gerekçeli bir kararınız olsun.
7. Araştırma hedefi için faydalı ve mümkün ise, süreç izlemeyi vaka karşılaştırmalarıyla birleştirin.

8. Tümevarımsal öngörülere açık olun.
9. Tümdengelim, “Açıklamam doğruysa, sonuca yol açan özgül süreçler ne olacak?” diye sormak için kullanın.
10. Nihai olan süreç izlemenin iyi olduğunu, ancak tüm iyi süreç izlemelerinin de nihai olmadığını unutmayın. (Bennett ve Checkel, 2015: 21)

Süreç izleme yönteminde farklı yaklaşımlar vardır (George ve Bennett, 2005: 210-2). Bazı yaklaşımlar, vakanın her boyutunun titizlikle takip edildiği ayrıntılı bir seyir izler. Ancak, vakaların daha geneliyle incelendiği örnekler de vardır (George ve Bennett, 2005: 211). Sosyal bilimlerde süreç izleme yönteminin üç amaçla kullanımı mümkündür: kuramı test etme, kuram oluşturma ve sonucu açıklama (Beach ve Pedersen, 2019). Kuramı test etmek için kullanılan süreç izleme yönteminde, bir kuram üzerinden nedensel mekanizmaların varlığı test edilir. Burada amaç, X ile Y’yi bağlayan nedensel mekanizmaları test etmektir. Kuram oluşturma süreci için kullanılan yöntem gelince, ampirik kanıtlar üzerinden belirli bir vakayı inceleyerek vardığımız sonuçların genelleştirilmesiyle kuramsal açıklama getirmeye çalışılır. Bu çalışmalarda amaç, X ile Y’yi birbirine bağlayan potansiyel nedensel mekanizmayı tanımlamaktır. Bunun yapılamaması, aykırı bir duruma işaret edebilir ki bu durumda Y’ye sebep olan mekanizmanın anlaşılmasına çalışılır. Aykırı durumlar, Y’ye neyin sebep olduğunun mevcut kuramlarla açıklanamamasından dolayı yeni bir kuramsallaşmaya ihtiyaç duyulmasına işaret eder. Son olarak, sonucu açıklamayı amaçlayan araştırmalarda ise süreç izleme yöntemi, belirli bir tarihsel durumda ortaya çıkan şaşırtıcı bir sonucu açıklamaya çalışır. Genel kuramlar inşa etme veya onları test etme amacı gütmeyen bu araştırmalar, vakayı anlamaya yöneliktir. Bir başka deyişle hedef, vakanın derinlemesine açıklanmasıdır. İlk iki amaç, nedensel ilişkiler konusunda genelleştirme ve kuramsallaştırmayı hedeflerken, sonucu açıklama araştırmalarının merkezinde kuram değil, vakanın kendisi yer alır (Beach ve Pedersen, 2019: 3). Sonuç olarak süreç izleme yönteminin hangi amaçla kullanılacağı önemlidir çünkü amacınız, farklı metodolojik yaklaşımlar gerektirecektir. Üç kullanım alanında da vaka seçimi, kavramsallaştırma, kuramsallaştırma, deneysel testler geliştirme ve kanıtların değerlendirilmesine istinaden sürecin aşamaları farklılık gösterecektir (Beach ve Pedersen, 2019: 163).

Epistemolojik anlamda bu yöntemin, rasyonalist yaklaşımlara ve pozitivistlere yakın duran inşacı yaklaşımda tercih edildiğini görüyoruz (Checkel 2015; Bennett ve Checkel 2015). Süreç izleme, geleneksel inşacı yaklaşımla yapılan araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır (Checkel, 2005b; ayrıca bkz. Wendt, 1999). Bu yöntemle, “Çoğu zaman olayları sınıflandırabilir ve bir failin -örneğin bir norm girişimcisinin- sosyal yapıya itiraz ettiği adımları; ve sosyal yapıların, bir failin hareket tarzını ve hatta tabu olan belirli bir hareket tarzını tasavvur etmesini bile engelleyen adımları fark edebiliriz” (Bennett ve Checkel, 2015: 15). Ayrıca yorumsamacı yaklaşım da bu yöntemden istifade etmeye başlamıştır (bkz. Checkel, 2015).

Süreç izleme yönteminin genel olarak getirilerini üç başlık altında toplayabiliriz. Birinci önemli getirisi, orta ölçekli kuramların oluşmasına bulunduğu katkıdır. Araştırmacı, başlangıç (bağımsız değişkenler) ve bitiş (bağımlı değişkenin etkilediği sonuç) arasındaki süreçte bir dizi ara adımı kuramsal tahminler çerçevesinde izler. Mekanizmalar ve sürece odaklanmak, detayların derinlemesine çalışılmasını, bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki önemli adımların gözlemlenmesini kolaylaştırır. Adım adım uygulanan bu prosedür esasen, bir dizi kontrole de olanak sağlar (George ve Bennett, 2005: 211). Bennett ve Checkel (2015) bu yöntemde, bağımlı ve bağımsız değişkeni nedensel olarak etkilediğini ima etmesinden dolayı “ara değişken” kavramını kullanmayı tercih etmediklerini söyleyip, yöntemi şu şekilde tanımlarlar: “Bir vakayı nedensel olarak açıklayabilecek nedensel mekanizmalar hakkında hipotezler geliştirmek ve test etmek amacıyla, vaka içindeki olayların süreçleri, dizileri ve şartları hakkındaki kanıtların analizini yapmak” (7-8).

İkinci olarak, bu yöntem “varolan kuramlarca sonuçları tahmin edilemeyen veya yeterince açıklanamayan aykırı (*deviant*) vakaların incelenmesinde faydalıdır” (George ve Bennett, 2005: 215). Süreç izleme yöntemi, Avrupa çalışmalarında da Avrupalılaştırma sürecinin yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya boyutlarını araştırmakta kullanılmıştır (Haverland, 2007). Ayrıca, açık koordinasyon yönteminin etkili olduğu, doğrudan değişim yönünde yukarıdan baskının gelmediği politika alanlarında normların yayılma mekanizmalarının analiz edilmesinde de bu yöntem kullanışlıdır. Makalenin son kısmında bu araştırmalardan örnekler verilecektir.

Üçüncüsü, “süreç izleme, araştırmacıyı eşsonluluğu (*equifinality*) hesaba katmaya, yani sonucun meydana gelebileceği alternatif yolları düşünmeye zorlar ve tek bir vakada sonuçla tutarlı olan bir veya daha fazla potansiyel nedensel yolun haritasını çıkarma imkânını verir” (George ve Bennett, 2005: 207). Bu haritalandırma önemlidir zira mekanizmaları adım adım izleyen araştırmacıların, süreçlerin hangi bağlamda gerçekleştiğini unutmama riski vardır. Süreç izleme yönteminde eşsonluluğu dikkate almak önemlidir zira birçok farklı nedensel yolun aynı sonuca varması mümkündür. En önemli mesele, sosyal yapısal bağlamı gözden kaçırmamaktır (Checkel, 2005a). Örneğin, bu yöntem sayesinde Avrupalılaştırma çalışmalarında, yalnızca yukarıdan aşağıya veya tersi etkileşimin izini sürmekten öteye gidip, aynı zamanda küreselleşme gibi başka bir sürecin de etkisinin olup olmadığını sorgulayabiliriz. Avrupalılaştırma gibi gözüken bir sürecin başka yerel, ulusal veya uluslararası faktörler eşliğinde ortaya çıkabileceğini unutmamak gerekir. Avrupalılaştırma çalışırken özellikle dikkat edilmesi gereken husus, gözlemlenen değişimin Avrupa bütünleşmesi olmaksızın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ihtimalini değerlendirebilmektir (Haverland, 2007; Checkel 2005b). Moumoutzis ve Zartaloudis (2016) de eşsonluluk durumlarında süreç izleme yönteminin nedensellik kurmakta önemli bir araç olduğunu belirtir. Sonuç olarak, George ve Bennett’in sözleriyle, süreç izleme yönteminin “tarihsel açıklamalarla ilgilenen tarihçiler açısından; ve bireysel vakaları açıklamanın yanı sıra, daha çok vaka kategorilerinin kuramsallaştırılmasıyla ilgilenen tarihsel olayların karmaşıklığına duyarlı siyaset bilimciler ve diğer sosyal bilimciler için ortak bir orta yol” sağladığını söyleyebiliriz (2005: 223).

Bununla beraber, bu yöntemin zaaflarını da göz önünde bulundurmamız gerekir. Yöntemi kullanırken karşımıza çıkabilecek en önemli sorun kuramsallaştırma ile ilgilidir (Checkel, 2015). Hem uluslararası örgütler hem de Avrupa bütünleşme çalışmalarında, büyük kuramlardan ziyade orta ölçekli kuramların ön plana çıktığını görürüz. Bu bağlamda değerlendirilmesi gereken önemli bir nokta şudur: “Orta ölçekli yaklaşımlarda kişinin, birbiriyle etkileşimde bulunan nedensel mekanizmaları geçici veya uzamsal olarak sınırlandırılmış bir çerçevede kuramsallaştırmaya, bir mikro odak benimsemeye eğilimi vardır” (Checkel, 2015: 93). Mikro odaklı araştırmaların kısıtlayıcı olduğunu unutmamak gerekir. Moumoutzis ve Zartaloudis (2016) ise aslında bu genelleştirme sorununun, süreç izleme metoduna özgü olmadığını söylerler. Vakaları seçerken dikkatli davranırsak bu sorun ortadan kalkar. Genelleştirme kısıtlılığına rağmen, bu yöntemin en önemli katkısı, farklı kuramları bir araya getirme potansiyelidir. “Süreç izleme, mekanizmaları ölçmek için önde gelen bir yöntem ise ve bu teknik, ince ayrıntıları fark edebiliyorsa, alternatif kuramsal açıklamalar arasındaki temas noktalarının keşfedilmesini kolaylaştırıyor” (Moumoutzis ve Zartaloudis, 2016: 94). Bir başka deyişle, genellestememe zaafına rağmen bu yöntemin, kuramsal çeşitliliğin önünü açma potansiyeli vardır.

3.AVRUPA ÇALIŞMALARININ KURAMSAL GELİŞİMİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ

Süreç izleme yönteminin Avrupa çalışmalarındaki yerini anlamak için, ilkin bu çalışmalarda incelenen konulara değinmek gerekir. Makalenin bu bölümünde Avrupa bütünleşmesi üzerine yapılan çalışmaların tarihsel olarak kuramsal gelişimine bakılarak, Avrupalılaştırma kavramına değinilecektir. Avrupa çalışmaları, AB’nin gelişimini izleyen çalışmalardır: AB’nin nasıl ortaya çıktığı, geliştiği, yetkilerinin nasıl evrildiği, genişlemesi ve etkileri üzerine araştırmalar. Sosyal bilimin her dalı için bir laboratuvara benzetebileceğimiz AB ile ilgili her tartışma değerlidir. AB’yi kendine özgü (*sui generis*) bir yapı olarak, “devletlerin “azı”, uluslararası örgütlerin de “fazlası” olan bir yapı” olarak tanımlayabiliriz (Schimmelfennig, 2015: 99). Bu kendine has yapı hakkındaki tüm araştırmalar, sosyal bilimcileri, sorularını ulusdevletin ötesine taşımasına itiyor. Örneğin, ulusdevlet ötesinde demokrasi, vatandaşlık veya kimlik olabilir mi gibi soruları sormamızı gerektiriyor. Avrupa bütünleşmesi, akademik çalışmaları ulusüstülük fikri üzerinden yeni tartışmalara sürüklüyor.

Avrupa bütünleşmesi üzerine olan akademik çalışmalara ve kuramsal yaklaşımlara tarihsel olarak baktığımızda, bunların odak noktalarının ve sorularının dönemsel olarak değiştiğini görüyoruz. Bütünleşmenin ilk yıllarında, akademik ilgi genel olarak uluslararası ilişkiler bölümlerinden geldi. Bu disiplindeki çalışmalar genel olarak bütünleşmenin ulusdevletlere etkilerine ve bu devletlerin geleceğine yoğunlaştı. Bütünleşme süreci, akademik olarak anlaşılmaya çalışılan bir muammaydı. İkinci Dünya Savaşı’ndan yeni çıkmış ve düşman saflarında yer almış ülkelerin bir araya gelmesi, bir takım politika alanlarında egemenliklerini paylaşmayı ve hatta ulusüstü bir birime devretmeyi kabul etmeleri heyecan vericiydi ve açıklamaya muhtaçtı. Bu dönemdeki çalışmalar ulusdevleti tarihsel bir kavram olarak ele alıp, inşa edilmiş doğasını vurgulayarak, Avrupa Birliği’nin bu inşanın geleceğindeki

dönüştürücü etkisini tartışmaya açtılar. Kısaca, bütünleşmenin ilk döneminde üzerinde durulan ana mesele, bazı ulusdevletlerin, egemenliklerinden ödün verme pahasına neden bütünleşmeye gittikleri oldu.

Avrupa bütünleşmesi çalışmalarının ilk yıllarında, araştırmalara hakim olan iki ana kuram, yeni işlevselci ve hükümetlerarası yaklaşım oldu (kuramlara genel bir bakış için, bkz. Rosamond 2000). Wiener, Börzel ve Risse (2019), bu iki baskın kuramsal yaklaşımın bütünleşme sürecini anlamaya çalıştığı bu dönemi, “bütünleşmeyi açıklama dönemi” olarak adlandırır. Bu kuramların her ikisi de rasyonalisttir. Başka bir deyişle, her ikisi de aktör merkezli kuramlardır. Hükümetlerarası tartışmanın merkezinde, bütünleşme sürecini yönlendiren ulusdevlet vardır. Yeni işlevselciler için ise ulusüstü kurumların oynayacağı rol önemlidir. İki ana kuram da devletlerin karşılıklı bağımlılıktan kaynaklanan küresel düzlemdeki sorunlarla başa çıkmak için bütünleştikleri konusunda hemfikirdir. Farklılaştıkları noktalar ise karşılıklı bağımlılığın nereden kaynaklandığı, devletlerin doğasının ne olduğu ve devletler arası kararların nasıl alındığıdır (Schimmelfennig, 2015). Yeni işlevselcilik de hükümetlerarası yaklaşıma benzer şekilde, bütünleşmenin ilk adımlarında, hükümetler arasındaki ilişkilerin merkezi olduğunu kabul eder. Ancak, yeni işlevselcilik, hükümetlerarası yaklaşımdan farklı olarak, sonrasında sürece ulusüstü dinamiklerin devreye girdiğini, bütünleşmenin, “beklenmeyen, amaçlanmayan ve genellikle istenmeyen sonuçlar doğuracağını ve devletlerin kontrolünden çıkacağını” ortaya koymaktadır (Schimmelfennig, 2015: 112). Bir başka deyişle, yeni işlevselciler için de bütünleşme projesini başlatan aslında ulusdevletin kendisidir. Ancak bir süre sonra işlevsel taşma (*functional spillover*) başladığında, ulusüstü kurumlar meşruiyet kazanır ve süreç, ulusdevletin kontrolünden çıkar. Örneğin, daha fazla bütünleşme talebi yaratan ek ulusötesi etkileşimlerle eşliğinde güç kazanan kurumlar, devletlerin kendilerine verdikleri yetkileri sadece işbirliğinin istikrarı yararına değil, kuralları daha da geliştirerek kendi yetkilerini genişletmek için de kullanırlar.

Bu iki kuramın egemen olduğu ilk dönem sonrasında, Avrupa bütünleşmesi 1970’lerde karanlık yıllarına girmiş, bütünleşme süreci yavaşlamıştır. Bu dönemde uluslararası ilişkiler disiplini, bütünleşmenin kuramsal çerçevesine ilgisini kaybetmeye başlamış, Avrupa çalışmalarında politika odaklı çalışmalara yönelinmiştir. Bu çalışmalar özellikle “yeni Avrupa kurumlarının fiili işleyişi”ne eğilmiş (Jachtenfuchs, 2001), bütünü anlamaya çalışan büyük kuramların aksine, bütünleşme sürecini anlamaya çalışmışlardır. 1980’lerde bütünleşme süreci derinleştikçe, büyük kuramların Avrupa varlığının karmaşık doğasını anlamalarının zor olduğu kabul edilir olmuştur. Sürecin dinamikleri, tartışmaları ulusötesi-hükümetlerarası ikiliğinin ötesine taşımıştır. Avrupa bütünleşmesi çerçevesinde çeşitli AB kurum, norm ve kuralları ortaya çıkmıştır. Kuramsal çalışmaların bu ikinci dönemi, Avrupa bütünleşmesinin kendine has bir siyasi yapı olarak görülmeye başlamasını simgeler. “Bütünleşmeyi analiz etme” dönemi olarak adlandırılan (Wiener, Börzel ve Risse, 2019) bu dönemde devletlerin neden bütünleştiği sorusu geride bırakılmış, AB’nin kendisinin ve kurumlarının nasıl işlediği, politika yapım süreçlerinin nasıl ilerlediği gibi sorulara yönelinmiştir.

Avrupa bütünleşme kuramlarındaki üçüncü döneme ise “Avrupa’nın inşası” dönemi diyebiliriz. Bu dönemde, Avrupa çalışmalarında inşacılık, post-yapısalcı ve eleştirel yaklaşımlar ön plana çıktı. Genel olarak bu yaklaşımlar, hükümetlerarasıcılık ve yeni işlevselcilik gibi geleneksel yaklaşımların rasyonalist varsayımlarını reddettikleri için, rasyonalist olmayan yaklaşımlar olarak da adlandırılırlar. Kökleri, uluslararası ilişkiler literatürüne dayanan sosyal inşacı yaklaşım, 1990’lardan itibaren AB çalışmalarında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde milliyetçilik ve ulusdevlet üzerine yapılan çalışmalarla bağlantılı olarak, Avrupa kimliği fikri üzerinde de çalışmalar başladı. Literatürde, ulusüstü bir kimliğin mümkün olup olmadığı ve nasıl tanımlanabileceği üzerinde duruldu. Özetle, rasyonalist olmayan yaklaşımlar, bütünleşme sürecinin nasıl geliştiğinin, sonuçlarının neler olduğunun ötesine geçerek, AB’nin nasıl inşa edildiğine ve siyasi, sosyal ve normatif etkilerinin neler olduğuna odaklandılar.

Yine bu dönemde önem kazanan Avrupalılaştırma kavramı üzerine yapılan çalışmalar, Avrupa çalışmaları bağlamında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu çalışmalar, Avrupa bütünleşmesinin sebeplerine dair sorulara ilaveten bütünleşmenin etkilerinin konuşulduğu bir dönemi simgeler. Kısaca, AB’nin kendine özgü bir siyasi yapı olduğunu öne süren çalışmaları takip eden bu çalışmalar, bu yapının etkileri üzerinde durmuşlardır. Bu minvalde bahsi geçen Avrupalılaştırma kavramı da akademik çalışmalarını çok boyutlu tartışmalara yöneltmiştir. AB’nin üye devletler, AB adayları ve komşuları üzerine etkileri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. İlk çalışmalar, AB’nin yukarıdan aşağıya doğru etkilerine ağırlık vermiştir. Ancak zamanla Avrupalılaştırmanın sadece AB’den kaynaklanan bir etkiyle sınırlı olmadığı, üye devletler, adaylar ve hatta komşuların da AB’nin kendisine etkilerini (aşağıdan yukarıya) içerdiği

anlaşmıştır. Avrupalılaşma kavramının birçok tanımı bulunmakla beraber, en sık kullanılanlar Radaelli'nin (2003: 30) tanımı olmuştur: "Avrupalılaşma, ilk aşamada AB politika sürecinde tanımlanan ve pekiştirilen, resmi ve gayri resmi kuralların, prosedürlerin, politika paradigmalarının, tarzların, 'iş yapma biçimlerinin' ve paylaşılan inanç ve normların a) inşası, b) yayılması ve c) kurumsallaşması süreçlerinden oluşur" (2003: 30). Bu dönemde, Avrupalılaşma yanında "sosyalleşme" kavramı da daha çok kullanılır hale gelmiştir. "Sosyalleşme, yeni aktörlerin belirli bir topluluğun norm, kural ve davranış biçimlerine dahil edilmesi sürecini ifade eder. Son noktası, topluluk norm ve kurallarının, olduğu gibi kabul edildiği içselleştirmedir" (Checkel 2005a). Avrupalılaşma kavramı eşliğinde, sosyalleşme ve içselleştirme süreçlerinin mekanizma, dinamik ve etkileri, araştırmaların en önemli konuları haline gelmiştir.

Avrupalılaşma çalışmaları aslında en basit haliyle ulusötesi normların nasıl yayıldığı sorusunu sorar. Jacobs (2015), fikir ve normların yayılımını çalışırken üzerinde durmamız gereken üç önemli noktaya dikkat çeker: fikir ve normların çıkış noktalarını veya kökenlerini belirlemek; yayılma yollarının izini sürmek ve taşıyıcılarını ya da dağıtıcılarını saptamak. Bu modele göre, politika yapım süreçlerinde normların önemli olduğunu tespit etmek için elimizde, bu normların karar alma sürecinden önce geldiğinin ve dışsal olduğunun bir kanıtı olmalıdır. Ancak bir normun sadece var olması da yeterli değildir. Karar alıcıların karar alma süreçleri öncesinde belli bir normun farkında olmaları ve bu normla iştigal etmeleri de önemlidir. Araştırmacının, belli bir normu taşıyan ve dağıtanları tespit edip normun örgütsel yapı ya da sosyal etkileşim yoluyla yayılma sürecini izlemesi gerekir.

Avrupalılaşma literatürünün evrimine bakarsak, ilk yıllarda çalışmalarda vurgunun çoğunlukla baskıyla gerçekleşen norm yayılımında olduğunu görürüz. Kuramsal modeller genelde pozitif bütünleşme alanlarında yayılma sürecini açıklayabilirlerken; öğrenme ve iyi uygulamaların yaygınlaştırılması mekanizmalarıyla Avrupalılaşmanın görüldüğü açık işbirliği gibi yumuşak politika alanlarını açıklamakta yetersiz kalmıştır. 2000 yılında Lizbon Konseyi tarafından tanımlanan açık işbirliği yöntemi aslında yenilikçi bir politikadan ziyade 1990'larda farklı politika alanlarında ortaya çıkan süreçlere verilmiş bir addır (Bulmer ve Radaelli, 2004). Açık işbirliği yöntemi, hedef ve göstergeler belirler. Bu hedeflere ulaşmak için ülkeler iyi uygulama örnek ve politikalarını paylaşırlar. Başka bir deyişle, bu yöntemle gerçekleşen Avrupalılaşma, yukarıdan aşağıya modelin varsaydığından daha karmaşıktır. Avrupalılaşma süreci yatay, dikey, hatta bazı durumlarda da döngüsel dinamiklerle olur.

Değişim, çoğunlukla doğrudan teşvik ya da koşulluluk yoluyla (havauç ve sopa) gerçekleşir. Peki, ya teşvikin veya doğrudan baskının olmadığı durumlarda neden değişim olur, normlar neden yayılır? Bu süreci incelemek, yapı ve fail arasındaki etkileşime bakılmasını gerektirir. Değişim, gönüllü transfer veya ders çıkarma yoluyla öğrenme sonucunda gerçekleşebilir. Aktörler sorunların nedenini algılayamadıkları veya gelecek konusunda belirsizlik veya korku yaşadıkları durumlarda, farklı politika arayışlarına girerler. Bu durum genellikle, politika yapıcılarının mevcut politikalarından memnun olmamaları neticesinde alternatif politikalara yönelmeleriyle ortaya çıkar (bkz Dolowitz ve Marsh, 1996; 2000). Örneğin AB politikaları, bu gibi durumlarda ulusal aktörlere norm ve politika şablonları sunar. Değişim yönünde baskının olmadığı politika alanlarında, bu şablonlar, ulusal aktörlere gerekli reformları yapmaları konusunda meşruiyet sağlar. Bu meşruiyet, aktörlerin değişimi gerçekleştirmeleri için önemlidir. Bu şablonların kabulü, ihtiyaç duyulan reform sürecini başlatmaktan öte, uzun vadede ilgili aktörlerin çıkar ve kimliklerini değiştiren itici bir güç haline de gelebilir (Radaelli, 2000). Böylece norm transfer süreci sadece araçal olmaktan çıkar, uzun vadede, öğrenme sürecinde aktörlerin bu normları içselleştirme olasılığını da içinde barındırır.

Avrupalılaşma tartışmasının ana sorusuyla bağlantılı olarak 1990'ların sonunda uluslararası örgüt ve kurumlar üzerine yapılan tüm çalışmalarda bir dönüşüm görüldü (Checkel 2016). Örgütlerin varlık sebebinin ne olduğu ve ortaya nasıl çıktıkları sorularından yola çıkarak, örgütlerin devletler ve birbirleri üzerindeki etkilerinin ne olduğu sorularına ağırlık verilmeye başlandı (bkz. Finnemore, 1996). Yapısalcı açıklama "sıklıkla etkileşimde bulunan, birbirine maruz kalan veya benzer bir çevrede bulunan kurumların zaman içinde resmi organizasyon yapılarında, kaynak dağılımı ilkelerinde, uygulamalarında, anlam yapılarında ve reform biçimlerinde benzerlikler geliştirdiğini öne süren kurumsal eşbiçimliliğe (*isomorphism*) odaklanır" (Börzel ve Risse, 2003). Böylece zaman içinde örgütsel yapılar birbirlerine benzemeye başlar. Politika transfer modeline kıyasla daha çok yapı odaklı olan organizasyon kuramcılarının göre, normların yayılmasının sonucu, kurumsal homojenleşmedir. Eşbiçimlilik, değişimin, ya "en rasyonel ve verimli çözüm" ya da "meşruiyeti güvence altına almanın bir yolu" olduğunun düşünülmesi nedeniyle gerçekleştiğini söyler (Radaelli, 2000b).

Tüm bu tartışmaların bizlere gösterdiği, aslında uluslararası kurumları pasif olarak ya da bir araç olarak görmenin doğru olmayacağı, örgütlerin etkilerini daha yakından araştırmamız gerektiği ve hatta bazı durumlarda bu örgütlerin fail olarak hareket edebilecekleridir. Avrupalılaştırma çalışmalarında olduğu gibi, tüm örgüt çalışmalarında da, devletlerin iç politika süreçlerinin rolünü unutmamak ve analize katmak gerekir. Normların yayılma sürecinde önemli olan tek şey, sadece yukarıdan gelen baskılar değil, devletlerin bunlara nasıl tepki verdiği ve iç politikada bunları nasıl değerlendirdiğidir. “Aktörler, performanslarını diğerlerine nazaran artırmak için birbirlerinden fikir edinir (öykünme) ve bu fikirler, dış baskıdan ziyade belirsizlik, politika başarısızlığı ve statükodan memnuniyetsizlik koşulları altında ‘bulaşıcı’ hale gelebilir. Aktörler, benzer sorunları başka yerlerde etkili bir şekilde çözen ve yerel bağlama aktarılabilen politika ve kurallar için başkalarını dikkate alır” (Börzel ve Risse, 2009). Tam da burada, nedensel bağlantılar konusunun üzerinde durmanın önemi ve bu bağlantıların incelenmesinde süreç izleme yönteminin katkısı ortaya çıkar.

4.AVRUPALILAŞMA ÇALIŞMALARINDAN ÖRNEKLER

Yukarıda değinildiği üzere son yıllarda Avrupa çalışmaları ve uluslararası örgütler bağlamında tartışılan en önemli kuramsal sorular, uluslararası ilişkilerde “normların” nasıl inşa edildikleri, nasıl ortaya çıktıkları, geliştikleri ve yayıldıkları etrafında döner. Özellikle, küresel ve bölgesel düzlemde ortaya çıkan normların yayılma sürecine, başka bir deyişle, normların aktörler tarafından nasıl kabul edildiğine ve kurumsallaştığına bakılır. Sosyal inşacılığın da vurguladığı gibi normlar durağan değildir. Bu yayılma sürecinde normlar yeniden tartışılır ve hatta bazen başlangıcındakinden daha farklı biçimlere dönüşür. Dolayısıyla süreç izleme yöntemi ile örgütlerin devletleri nasıl etkilediği, nasıl şekillendirdiği ve hatta nasıl değiştirdiği soruları sorulabilir; etki süreçleri ve mekanizmalar incelenebilir. Bir başka deyişle, süreç izleme yöntemi ile AB’nin nedensel önemini gösterebilir ya da etkilerini çalışabiliriz (yöntemin uluslararası ilişkiler çalışmalarındaki kullanımı için ayrıca bkz. Süleymanoğlu-Kürüm, 2021). Avrupa bütünleşmesi üzerine olan birçok çalışmada, adı konulmasa da süreç izleme yönteminin kullanıldığı görülür. Örneğin, Schimmelfennig (2015), Andrew Moravcsik’in liberal hükümetlerarası yaklaşımla yazdığı *Choice for Europe* (1998) kitabının, süreç izleme yöntemine verilebilecek iyi bir örnek olduğunu belirtir. Oysa Moravcsik çalışmasında bu yöntemden bahsetmez. Bu bölümde Avrupa çalışmalarından örnekler verilerek yöntemin genellikle hangi araştırma soruları bağlamında kullanıldığı gösterilecektir.

Bu yöntemi kullanan ve bunu belirtmiş olan ilk çalışmalardan birinde Checkel (2005a), Avrupa kurumlarının sosyalleşme sürecine etkisini araştırır. Avrupa kurumlarının, ilgili aktörlerin kimlik ve çıkarları üzerindeki etkilerinin incelendiği bu çalışmada amaç, Avrupa bütünleşmesinin, tercih ve kimlik değişimlerine etkisi incelenmekte ve özellikle “ikna” yoluyla değişim konusu irdelenmektedir. “İkna”, devletleri baskıdan ziyade, argüman ve tartışma yoluyla sosyalleştirme sürecidir. İkna, sosyalleşmenin bir motoru ve mekanizması olup, her zaman olmasa da bazı durumlarda insanların bakış açılarını ve fikirlerini değiştirebilir. Checkel, iknanın içselleştirmeye ve değişime yol açtığı durumları anlatır ve bu durumlarda hangi şartların mevcut olduğuna değinerek şartları beş maddede özetler. İlk olarak, yeni ve belirsiz bir ortamın mevcudiyetinde, ikna mekanizmasının değişime yol açması daha olasıdır çünkü bu ortamlarda yeniliklere daha açık olunur. İkinci olarak, aktörlerin yeni normlar ile çelişen yerleşmiş inançları yoksa onları ikna etmek daha kolaydır. Üçüncü olarak, failer kuruma aidiyet hissediyorlarsa ya da kurumu meşru görüyorlarsa, kurumun sosyalleşmeye yol açması olasıdır. Dördüncüsü, kurum baskı yapmaz ya da emir vermez; aksine, müzakere yolunu tercih ederse ikna süreci başarılı işler. Son olarak, bu müzakerelerin siyasileştirilmemiş, daha yalıtılmış ortamlarda olması önemlidir (ayrıntılar için bkz. Checkel 2008). Checkel, bu çalışmasında, süreç izleme yöntemi ile sosyalleşme mekanizmalarına bakar ve AB kurumları (bağımsız değişken) ile sosyalleşme (bağımlı değişken) ilişkisindeki ara değişkenlerin izini sürer.

Bir başka örnek, Gheciu’nun makalesi (2005) olabilir. Gheciu, bu yöntemi kullanarak NATO’nun Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini sosyalleştirmekte kullandığı mekanizmaları inceler. Gheciu, sosyalleşmeyle sonuçlanabilecek iki farklı kuramsal mekanizmadan bahseder: “ikna” ve “öğretme”. İkna yöntemi, baskının doğrudan olmadığı bir yolla, belirli bir eylemi “yapılması gereken doğru şey” olarak sunmaya çalışır. Öğretme yöntemi ise yeni kavramsal normları öğretmek için çalışır. Bu makalede liberal fikir ve normlar üzerine kurulu Atlantik topluluğunun, bu ilkeleri Orta ve Doğu Avrupa’ya “öğretmesinden” bahsedilir. Makale, NATO’nun, Çek ve Rumen karar vericileri, üyelik koşulları hakkında yukarıdan aşağıya bilgilendirmek yerine, bu ilkeleri aktif olarak öğretmek için bir çaba sarf edip etmediğini sorgulamıştır.

Moumoutzis ve Zartaloudis (2016) ise bu yöntemi kullanarak özellikle baskının doğrudan olmadığı politika alanlarında Avrupalılaşmaya yol açan dört farklı nedensel mekanizmadan bahseder: 1) araçsal öğrenme; 2) sosyal öğrenme; 3) isim vererek utandırma (*name and shame*); ve 4) akran baskısı. Bu nedensel mekanizmaları açıklarken nedensel süreci çok detaylı şekilde incelemek gerekir. Bu mekanizmaları tanımlarken yazarlar, değişimin farklı nedensel süreçlerle gerçekleşeceğini varsayarlar. Araçsal öğrenmede, ulusal politika yapıcılar, diğer AB üye devletlerinin deneyimlerinden öğrenir, bunları değerlendirir ve bu öğrenilen politikalarla hedeflerine daha etkili bir şekilde ulaşabileceklerini düşünürlerse, deneyimleri gönüllü olarak transfer ederler. Sosyal öğrenmede ise daha derinden bir etki vardır. Bu öğrenme gerçekleştiğinde ulusal politika yapıcılarının, politika sorununa dair tanım ve hedeflerinde değişiklikler beklenir. Yazarlar, isim vererek utandırmayı daha rasyonalist temelli görürken, akran baskısını inşacı bir yaklaşımla ele alırlar. İsim vererek utandırmada, kamuya duyurma yolu ile aktörlerin itibar kaybına yol açılır ve değişime bu yolla sebep olunur. Akran baskısında ise kamuya duyurma yoktur ancak değişim, akranlarla kıyas sonucu oluşur. Bu dört farklı mekanizmayı inceleyen yazarlar, değişimin adım adım nasıl gerçekleştiğini süreç izleme yöntemiyle tarif etmeye çalışırlar. Bu çabanın ilk adımında, ulusal politika yapıcılarının, ele alınan politika sorununu nasıl tanımladıklarına; ikinci adımda, hangi alternatif yolları dikkate aldıklarına ve son adımda da değerlendirmelerini nasıl yaptıklarına (örneğin fayda zarar yöntemiyle) bakmak gerekir. Örneğin, sosyal öğrenmeye dayalı açıklama ve akran baskısına dayalı açıklama, politika sorununun tanımının değişeceğini öngörür. Araçsal öğrenmeye dayalı açıklamada ve isim vererek utandırmaya dayalı açıklamada ise bu değişiklik öngörülmez. Süreç izleme yöntemi bu mekanizmaları araştırır ve neden ile sonuç arasında yer alan adımları test etme imkânını verir.

Bir diğer örnek, Türkiye'nin Avrupa eğitim alanı ile bütünleşmesi üzerine yapılmış olan ve süreç izleme yöntemini kullanmış olan bir araştırmadır (Onursal-Beşgöl, 2016; 2017). Bu çalışmada Avrupa yüksek öğretiminin eğitim normlarının nasıl inşa edildiği ve Türkiye'ye nasıl yayıldığı anlatılmıştır. Çalışmanın temel amacı, değişim yönünde doğrudan bir baskının bulunmadığı politika alanlarında, politika yayılımının nasıl gerçekleştiğini açıklamaktır. Çalışma, Avrupa eğitim politikasını ve özellikle 1999'da başlatılan Bologna Süreci'ni inceleyerek bu politikanın gelişimini izlemiştir. Bu sebeple, alanın normları tanımlanmış ve bu normların zaman içinde inşasının izi sürülmüştür. Yayılma sürecinin kaynağını oluşturan Avrupa eğitim alanı ilkelerine baktıktan sonra, araştırma Türkiye'yi bir vaka çalışması olarak ele almış ve eğitim alanı normlarının bu ülkede nasıl yayıldığını analiz etmiştir. Süreç izleme yöntemi kullanılarak üç sorunun yanıtlanması amaçlanmıştır: Avrupa eğitim alanı nasıl inşa edilmiştir; bu alanın normları ulusal kademelere hangi yollardan ve neden yayılıyor?

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere süreç izleme yöntemi, neden ile sonuç arasında var olan bağlantıların ve sürecin etrafıca anlatıldığı bir yöntem olduğu için Avrupalılaşma çalışmalarında sıklıkla kullanılır. Bu noktada veri toplamaya da değinmek gerekir. Yukarıdaki çalışmalar, inceledikleri süreci izlerken üçgenleme stratejisini benimsemişlerdir (bkz. Huberman ve Miles, 1998). Gheciu'nun çalışmasından örnek verirsek (2005) yazar, NATO temsilcileri ve Çek veya Rumen karar alıcılar ile derinlemesine, yarı yapılandırılmış mülakatlar yapmış; NATO eğitim etkinliklerine katılımcı gözlemci olarak iştirak etmiş; ve ilgili, kamuya açık ve yarı gizli belgelere söylem analizi uygulamıştır. Checkel'in (2005a) çalışmasında da mülakatlar, doküman analizleri ve ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Türkiye'de yükseköğretim politikasındaki değişiklikleri anlatan çalışmada ise, yarı yapılandırılmış mülakatlar, katılımcı gözlemleri ve ilgili belgelerin incelenmesi yoluyla Avrupalılaşmanın izlendiğini görüyoruz (Onursal-Beşgöl, 2016; 2017).

Bu çalışmalarda bahsedilen ve üçgenleme için kullanılan veri toplama yöntemlerini biraz daha detaylı tanımlamak gerekirse, birincil belgelerden kastedilen şey, resmi raporlar, yönetmelikler, ön çalışmalar ve tasarımlardır. Örneğin, ulusal yüksek öğretimde meydana gelen değişikliklerin izini sürmek için Yüksek Öğretim Kurulu raporları, Milli Eğitim Bakanlığı çalışmaları, yasa tasarıları, yasalar, yönetmelikler, Avrupa Birliği resmi raporları, vb. kullanılmıştır (Onursal-Beşgöl, 2016; 2017). Makalelerde geçen bir diğer veri toplama yöntemi katılımcı gözlem yöntemidir. Corbetta bu yöntemi şu şekilde tanımlar: "Gözlem, izlemeyi ve dinlemeyi ifade eder. Ama aynı zamanda bu teknik, çalışılan özne ile çalışan özne arasında kişisel ve yoğun bir teması, hatta yıllar sürebilen bir etkileşimi gerektirir... araştırmacının, araştırılan duruma dahil olmasıdır (katılmasıdır)" (2003: 236). Yükseköğrenim üzerine olan çalışmada birincil kaynaklar, eğitim toplantılarına ve üniversitelere günlük saha ziyaretleri yapılarak katılımcı gözlemi ile desteklenmiştir (Onursal-Beşgöl, 2016; 2017). Bu araştırma yönteminde, eğitime katılmak, alanın uzmanları tarafından üniversite yetkililerine verilen bilgileri ve sürecin

yayıma mekanizmalarını gözlemlemek önemlidir. Eğitim toplantıları, normların, AB'den ulusal düzeye yayılma sürecine ışık tutmuştur. Katılımcı gözlem yöntemin amacı aslında "Weberci bir anlamda tanımlamak ve 'anlamak' – yani, 'dünyayı incelenen öznelerin gözünden görmek'" (Corbetta, 2003: 236) ve "öznenin zihinsel kategorilerini, yorumlarını, algılarını ve duygularını ve eylemlerinin altında yatan güdüleri anlayarak bakış açısını kavramaktır" (Corbetta, 2003: 283). Yukarıdaki araştırmalarda kullanılan üçüncü bir örnek veri toplama metodu ise mülakat yöntemidir. Nitel mülakatların amacı yine, çalışılan deneklerin dünyayı nasıl gördüklerini anlamak, terminolojilerini ve yargılarını öğrenmek ve bireysel algı ve deneyimlerinin karmaşıklığını kavramaktır. Nitel mülakatlar, görüşülen kişiye, kendi bakış açılarını, kendi terimleriyle ifade edebilecekleri bir çerçeve sağlar (Corbetta, 2003). Elbette mülakat yöntemiyle değişimi ya da sosyalleşmeyi nasıl ölçeriz sorusu akla gelir. Bunun bir yolu, mümkünse sürecin öncesi ve sonrasında olmak üzere iki kere mülakat yapmak olabilir. Örneğin Checkel, Avrupa Konseyi komiteleri üzerine olan çalışmasında, komitelerin ilk ve son oturumunda mülakat yapmıştır (Checkel, 2008). Bu mülakatlarda yazar iki tür soru sormuştur. İlk türdekiler, bireylerin kendi düşünceleri ve değişen tercihleriyle ilgilidir. İkinci tür sorular ise mekanizmaları ortaya koymaya yöneliktir. Bu bağlamda bireylere, komitede tartışma sürecinin nasıl işlediği ve bu sürecin, kendi görüşlerini etkileyip etkilemediği ve etkilediyse nasıl etkilediğine dair düşünceleri sorulmuştur. Mülakatlarda görüşmecilere dört olasılık verilerek – zorlama, pazarlık, ikna/tartışma ve öykünme – bu mekanizmaları sıralamaları istenmiştir. Görüşülen kişilere bu sıralamalarının zaman içinde değişip değişmediği ve değişim durumunda bunun nedenleri sorulmuştur (Checkel, 2008: 119).

Yukarıdaki kısımda süreç izleme yönteminin kullanıldığı farklı araştırmalardan örnekler verilmiş ve veri toplarken üçgenleme yolunun kullanımına dikkat çekilmiştir. Araştırmacı, üçgenleme sayesinde süreç izlemede farklı veri toplama yöntemlerinden yararlanarak nedensel süreçleri birbirleri üzerinden kontrol etme olanağı yakalar. Ancak üçgenleme stratejisini de dikkatli kullanmak gerekir. Tüm veriler seçim yanlılığına tabiyse, hatalar birikebilir ve bu da araştırmacıların, sorundan habersiz şekilde araştırmalarına devam etmelerine sebep olur (Bennett ve Checkel, 2015).

SONUÇ YERİNE

Bu makalede Avrupa çalışmalarındaki kuramsal tartışmaların gelişimine tarihsel bir ışık tutularak, bu çalışmalar bağlamında süreç izleme yönteminin son yıllarda hangi nedenlerle tercih edildiği anlatılmıştır. AB'nin kurumsal gelişiminin paralelinde, Avrupa çalışmalarının kuramsal odağının da değiştiğini gördük. Günümüzde genelde uluslararası örgütleri, özelde de AB'yi inceleyen akademik çalışmalarda, örgütlerin doğası üzerine tartışmaların ötesine geçilmiş ve devlet dışı aktörlerin devletler üzerindeki etkileri önem kazanmıştır. Son yıllarda kuramsal odak, Avrupa bütünleşmesinin etkileri üzerindedir.

Avrupalılılaşma kavramı da bu dönemde ön plana çıkmıştır. Avrupalılılaşma kavramı küresel düzlemde yeni normların nasıl oluştuğu, nasıl yayıldığı ve nasıl değişim geçirdiği tartışmalarının önemli bir parçası olmuştur. Ancak değişimi araştırmak, göstermek ve çözümlenmek kolay değildir. Süreç izleme yolu ise bu konuları derinlemesine incelerken sıklıkla kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. Sonuç olarak, araştırmaları yürütürken dikkat edilmesi gereken önemli üç noktaya tekrar vurgu yapmak gerekiyor. İlk, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, veri toplamının farklı yöntemlerle yapılması elzemdir. Vaka çalışmalarında üçgenleme yöntemiyle çeşitli araştırma yöntemlerinin birleştirilip uygulanması mümkündür. İkincisi, Avrupalılılaşma araştırmalarında karşıolğusal analizin de sürekli akılda tutulması gerekir. Yani AB'nin etkilerini çalışırken, incelenen dinamiklerin bulunmaması durumunda sonucun farklı olup olmayacağı sorusu aklımızın bir köşesinde bulunmalıdır. Son olarak, çalıştığımız vakanın sınırları dışına çıkabilmek için, bulguları genel bir teorik çerçeveye oturtmak ve araştırmanın sonuçlarının eldeki teorik tartışmalarla tutarlı olup olmadığına bakmak önemlidir. Süreç izleme yöntemiyle, devlet dışı aktörlerin önemini ve etkilerini göstermek, bu aktörlerin küresel norm ve ilkelerin oluşumundaki rolünü izlemek, küresel yönetişimin çok boyutlu halini araştırmak mümkündür. Normlar durağan değildir, süreç içinde değişir ve yeniden inşa edilir. Normların nasıl oluştuğu, geliştiği ve yayıldığını araştırmak devleti merkeze koyan bakışı aşmamızı sağlar.

KAYNAKÇA

- Beach, D. ve Pedersen, R. B. (2019). *Process-tracing Methods: Foundations and Guidelines*. University of Michigan Press, Michigan.
- Bennett, A. ve Checkel, J. T. (2015). "Process Tracing: From Philosophical Roots to Best Practices", *Process tracing: From metaphor to analytic tool*, (Ed: A. Bennett ve J. T. Checkel), Cambridge University Press, Cambridge.
- Börzel, T. ve Risse, T. (2003). "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe", *The Politics of Europeanization*, (Der: K. Featherstone ve C. M. Radaelli), Oxford University Press, Oxford.
- Börzel, T. ve Risse, T. (2009). "Transformative Power of Europe", *KFG Working Paper*, Sayı 1, Mayıs.
- Bulmer, S. J. ve Radaelli, C. M. (2004) "The Europeanisation of National Policy", *Queen's Papers on Europeanisation*, sayı 1/2004.
- Checkel, J. T. (2005a). "It's The Process Stupid! Process Tracing in the Study of European and International Politics", *Arena Working Paper*, sayı 26.
- Checkel, J. T. (2005b). "International institutions and socialization in Europe: Introduction and framework", *International Organization*, 59/4, 801-826.
- Checkel, J. T. (2008). "Process Tracing", *Qualitative Methods in International Relations*, (Der: A. Klotz ve D. Prakash), Palgrave MacMillan, New York.
- Checkel, J. T. (2015). "Mechanisms, process, and the study of international institutions", *Process tracing: From metaphor to analytic tool*, (Ed: A. Bennett ve J. T. Checkel), Cambridge University Press, Cambridge.
- Corbetta, P. (2003) *Social Research: Theory, Methods and Techniques*, Sage, Londra.
- Dolowitz, D. P. ve Marsh, D. (1996). "Who learns what from whom: a review of the policy transfer literature", *Political Studies*, 44, 343-57.
- Dolowitz, D. P. ve Marsh, D. (2000). "Learning from abroad: the role of policy transfer in contemporary policy-making", *Governance*, 13/1, 5-23.
- Finnemore, M. (1996). *National Interests in International Society*. Cornell University Press, Londra.
- George, A. L. ve Bennett, A. (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, Massachusetts.
- Gheciu, A. (2005). "Security Institutions as Agents of Socialization? NATO and the "New Europe"", *International Organization*, 59/ 4, 973-1012.
- Haverland, M. (2007). "Methodology", *Europeanization: New Research Agendas*, (Der: M. P. Vink ve P. Graziona), Palgrave Macmillan, Londra.
- Huberman, A. M. ve Miles, M. B. (1998). "Data Management and Analysis Methods", *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*, (Der: N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln), Sage.
- Jachtenfuchs, M. (2001). "The governance approach to European integration", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 39/2, 245-264.
- Jacobs, A. M. (2015). "Process tracing the effects of ideas", *Process tracing: From metaphor to analytic tool*, (Der: A. Bennett ve J. T. Checkel), Cambridge University Press, Cambridge.
- King, G., Keohane, R. O. ve Verba, S. (1994). *Designing Social Inquiry*, Princeton University Press, New Jersey.
- Onursal-Beşgül, Ö. (2016). "Policy transfer and discursive de-Europeanisation: Higher education from Bologna to Turkey", *South European Society and Politics*, 21/1, 91-103.
- Onursal-Beşgül, Ö. (2017). "Translating norms from Europe to Turkey: Turkey in the Bologna process", *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 47/5, 742-755.
- Moravcsik, A. (1998). *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Cornell University Press, Ithaca.
- Moumoutzis, K. ve Zartaloudis, S. (2016). "Europeanization mechanisms and process tracing: A template for empirical research", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 54/2, 337-352.

- Radaelli, C. M. (2000). "Policy transfer in the European Union: institutional isomorphism as a source of legitimacy", *Governance*, 13/ 1, 25-43.
- Radaelli, C. M. (2003). "The Europeanization of Public Policy", *The Politics of Europeanization*, (Der: K. Featherstone ve C. M. Radaelli), Oxford University Press, Oxford.
- Rosamond, B. (2000). *Theories of European integration*. Palgrave Macmillan, Londra.
- Schimmelfennig, F. (2015). "Efficient process tracing Analyzing the causal mechanisms of European integration", *Process tracing: From metaphor to analytic tool*, (Ed: A. Bennett ve J. T. Checkel), Cambridge University Press, Cambridge.
- Stark, S. ve Torrance, H. (2006). "Case Study", *Research Methods in the Social Sciences*, (Der: B. Somekh ve C. Lewin), Sage, Londra.
- Süleymanoğlu-Kürüm, R. (2021). "Uluslararası İlişkilerde Nitel Yöntemlerle Makale Yazımı: Vaka Analizi ve İncelikleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42/1.
- Wendt, A. E. (1999). *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Wiener, A., Börzel, T. A. ve Risse, Thomas (2019). *European Integration Theory*. Oxford University Press, Oxford.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).